

Старосельцева О. В.,  
асpirант кафедри правового забезпечення господарської діяльності  
Харківського національного університету внутрішніх справ

## ПРАВОВИЙ СТАТУС ФОНДУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ

### LEGAL STATUS OF THE SOCIAL SECURITY FUND OF UKRAINE

У статті розглядаються елементи правового статусу Фонду соціального страхування, які характеризують публічно-правову природу його діяльності. Досліджуються повноваження Фонду соціального страхування як державного суб'єкта на ринку страхових послуг у сучасних умовах реформування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні.

**Ключові слова:** правовий статус, права Фонду соціального страхування, обов'язки Фонду соціального страхування, заування Фонду соціального страхування, повноваження.

В статье рассматриваются элементы правового статуса Фонда социального страхования, которые характеризуют публично-правовую природу его деятельности. Устанавливаются полномочия Фонда социального страхования как государственного субъекта на рынке страховых услуг в современных условиях реформирования системы обязательного государственного социального страхования в Украине.

**Ключевые слова:** правовой статус, права Фонда социального страхования, обязанности Фонда социального страхования, задача Фонда социального страхования, полномочия.

The article examines the elements of the legal status of the Social Insurance Fund, which characterize the public and legal nature of its activities. Establishes the authority of the Social Insurance Fund as a state entity in the insurance market in the current conditions of reforming the system of compulsory state social insurance in Ukraine.

**Key words:** legal status, rights of the Social Insurance Fund, obligations of the Social Insurance Fund, tasks of the Social Insurance Fund, powers.

**Постановка проблеми.** Соціальна реформа в Україні, що набрала чинності 01 січня 2015 р., внесла корективи до соціального законодавства. Внаслідок цього Законом України № 77-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» [1] запроваджене реформування системи органів державного соціального страхування. Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності і Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань реорганізовано шляхом злиття і утворення нового Фонду соціального страхування. Отже, з 01.01.2015 р. в Україні функціонує новий Фонд соціального страхування, що діє на підставі Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 1105. Таке реформування, як зазначається у науковій літературі, було спрямоване на зменшення витрат на обслуговування діяльності фондів страхування та на підвищення ефективності управління ними [2].

Загальні положення, що стосуються Фонду соціального страхування, містяться у статті 4 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [3]. Фонд соціального страхування України (далі – Фонд) є органом, який здійснює керівництво та загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші

функції згідно із затвердженим статутом. Фонд є некомерційною самоврядною організацією, що діє на підставі статуту, який затверджується його правлінням. Кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету України та використовуються тільки за цільовим призначенням. Отже, на фонд покладаються важливі обов'язки щодо виконання функцій держави по соціальному забезпечення громадян.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У літературі існує певна різноманітність підходів щодо розуміння правового стану Фонду соціального страхування. І.М. Сирота поняття «фонд соціального страхування» розуміє як певний обсяг коштів, спрямованих державою, підприємствами й організаціями на матеріальне забезпечення і обслуговування громадян. Фонди соціального страхування є виконавчими органами, що здійснюють керівництво окремими видами соціального страхування [4, с. 12]. Як зазначає В.В. Юрівська, зведення характеристики Фонду до його фінансових можливостей не може адекватно відобразити всю повноту повноважень, які має цей орган [5, с. 135].

На думку О.І. Кульчицької, соціальний страховий фонд – це особлива організаційно-правова форма, який притаманні ознаки юридичних осіб і приватного, і публічного права. Пов'язано це з тим, що, з одного боку, порядок створення та правовий статус юридичних осіб публічного права визначаються Конституцією України та законом, а соціальні страхові фонди створені саме на підставі законів, чим підтверджується публічний характер, а з другого боку, соціальні страхові фонди діють на підставі статутів, які затверджуються їхніми правліннями, та набувають статусу юридичної

особи з дня реєстрації цього статуту у спеціально уповноваженому органі виконавчої влади, що свідчить про наявність у правовому статусі цього органу ознак юридичної особи приватного права [6, с. 137].

С.М. Прилипко та О.М. Ярошенко виокремлюють певні риси, що відрізняють Фонд від органів державного управління: він є самостійною юридичною особою, а не автономною частиною державного апарату; діє не від імені держави, а за її дорученням від власного імені; несе самостійну відповідальність, а відповідальність держави за дії Фонду обмежена рамками цивільного законодавства як власника фінансово-кредитних установ; він є підконтрольним державній владі, а не підлеглим їй [7, с. 121].

Отже, дослідники підкреслюють особливий статус Фонду соціального страхування, що зумовлений відносною самостійністю Фонду, що відрізняє його від органів державного управління, та специфікою виконуваних ним завдань та функцій.

**Мета статті** – на підставі чинного законодавства та наукових праць проаналізувати елементи правового статусу Фонду соціального страхування України та визначити його повноваження як потужного державного суб'єкта на ринку страхових послуг у сучасних умовах господарювання.

У теорії права правовий статус розглядається як сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків і законних інтересів суб'єктів права [8, с. 237]. З цих позицій доцільно розглянути завдання, права та обов'язки Фонду у сучасних умовах організації державного соціального страхування в Україні.

До основних завдань Фонду соціального страхування та його робочих органів, які визначають функції Фонду, стаття 9 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» відносить такі:

- реалізація державної політики у сферах соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працевздатності, а також у зв'язку з тимчасовою втратою працевздатності, у сфері медичного страхування;
- надання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг відповідно до закону;
- профілактика нещасних випадків;
- здійснення перевірки обґрунтованості видачі та продовження листків непрацевздатності застрахованим особам, зокрема і на підставі інформації з електронного реєстру листків непрацевздатності;
- здійснення контролю за використанням роботодавцями та застрахованими особами коштів Фонду;
- аналіз та прогнозування надходження коштів від сплати единого внеску [3].

Фонд та його робочі органи відповідно до покладених на них завдань виконують такі дії:

1) здійснюють керування та оперативне розпорядження фінансовими ресурсами Фонду в межах бюджету Фонду, затвердженого Кабінетом Міністрів України, розпорядження майном;

2) проводять розслідування страхових випадків та обґрунтованості виплати матеріального забезпечення, страхових виплат;

3) здійснюють заходи з профілактики страхових випадків;

4) забезпечують функціонування інформаційно-аналітичних систем;

5) здійснюють обмін інформацією з центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, реалізації державної податкової політики та адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування тощо;

6) здійснюють контроль за використанням коштів Фонду, веденням і достовірністю обліку та звітності щодо їх надходження та використання, застосовують в установленах законодавством порядку фінансові санкції та накладають адміністративні штрафи;

7) беруть участь у проведенні наукових досліджень з питань соціального страхування населення, вивчають міжнародний досвід з метою запровадження інноваційних форм соціального страхування, замовляють проведення наукових робіт, досліджень і методичного забезпечення;

8) беруть участь у здійсненні міжнародного співробітництва для розв'язання проблем та обміну досвідом у сфері соціального страхування;

9) здійснюють інші функції, передбачені статутом Фонду [3].

Перелічені положення повністю дублюються Статутом Фонду соціального страхування України у п. 2 «Основні завдання та функції Фонду», що свідчить про подвійну правову природу Фонду як суб'єкта публічного та приватного права, проте аналіз фінансово-правового забезпечення діяльності Фонду свідчить винятково про публічний правовий статус [7].

Як зазначає І.М. Крекотень, основною метою реформи соціального страхування в Україні, що була розпочата з 1 січня 2015 р., є підвищення рівня ефективності функціонування системи соціального страхування в Україні. Здійснення трансформації соціальної відповідальності держави у соціальну відповідальність суспільства вимагає тривалих та складних інституційних перетворень. У короткостроковій перспективі забезпечити мінімальний рівень соціальних гарантій у сучасних вітчизняних реаліях здатна лише держава. Отже, це вимагає формування дієвого механізму державного соціального загальнообов'язкового страхування [2].

Очевидно, Фонд соціального страхування має специфічний правовий статус, адже він поєднує функції державного органу та самоврядної юридичної особи, що діє на підставі затвердженого ним статуту. Створення Фонду соціального страхування можна вважати одним з етапів реформи соціального страхування в Україні, метою якої є підвищення рівня ефективності функціонування системи соціального страхування в Україні, що планується здійснити завдяки запровадженню паритетної участі працівників та роботодавців у сплаті страхових внесків, що, як підкреслює І.М. Крекотень, відповідає нормам Концепції реформування заробітної плати та документам Міжнародної організації праці (МОП), якими допускається перероз-

поділ сплати страхових внесків між роботодавцями та найманими працівниками у рівних розмірах, однак такі заходи можливо проводити лише за умови зростання реальних доходів населення та їх легалізації [2].

Публічно-правовий статус Фонду соціального страхування характеризується його правами, обов'язками та відповідальністю, що переділені у статті 10 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Фонд має такі права:

1) користуватися в установленому порядку відомостями Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, даними електронного реєстру листків непрацездатності, необхідними для забезпечення виконання покладених на нього функцій;

2) одержувати безоплатно від державних органів, підприємств, установ, організацій (зокрема, від органів доходів і зборів, банківських, інших фінансово-кредитних установ) та громадян, що є суб'ектами підприємницької діяльності, відомості щодо використання страхових коштів;

3) перевіряти достовірність відомостей, поданих роботодавцем для отримання коштів Фонду, дотримання порядку використання роботодавцем виділених йому коштів Фонду та зупиняти виплати з Фонду в разі відмови або перешкоджання з боку роботодавця у проведенні перевірки, виявлення фактів подання ним Фонду недостовірних відомостей або порушення порядку використання роботодавцем коштів Фонду;

4) отримувати необхідні пояснення, зокрема у письмовій формі, з питань, що виникають під час перевірки;

5) накладати і стягувати фінансові санкції та адміністративні штрафи;

6) вимагати від керівників та інших посадових осіб підприємств, установ і організацій, а також від фізичних осіб усунення виявлених фактів порушення законодавства про соціальне страхування;

7) порушувати відповідно до законодавства питання про притягнення посадових осіб до відповідальності за порушення законодавства у сфері соціального страхування, вимагати надання інформації про вжиті заходи;

8) утворювати підприємства, установи, організації для виконання своїх статутних завдань [3].

Ці права Фонду соціального страхування України не є винятковими. Статут Фонду соціального страхування України у пункті 3.1 дублює ці права та доповнює їх.

Перелічимо обов'язки Фонду соціального страхування, передбачені статтею 10 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»:

1) забезпечувати фінансування та виплачувати матеріальне забезпечення, страхові виплати і надавати соціальні послуги, передбачені законодавством;

2) здійснювати контроль за дотриманням порядку використанням страхувальником страхових коштів;

3) вживати заходів щодо раціонального використання коштів і забезпечення фінансової стабільності Фонду;

4) контролювати правильність витрат за соціальним страхуванням;

5) стягувати надміру виплачені кошти з юридичних і фізичних осіб у встановленому законом порядку;

6) вести облік і звітність щодо страхових коштів;

7) надавати безоплатно застрахованим особам і страхувальникам консультації з питань застосування законодавства про соціальне страхування;

8) вести облік показників для визначення класу професійного ризику виробництва;

9) щорічно складати звіт про результати своєї діяльності;

10) інформувати страхувальників та застрахованих осіб про результати своєї роботи через засоби масової інформації;

11) укладати угоди з лікувально-профілактичними закладами та окремими лікарями на обслуговування потерпілих на виробництві, а також угоди із санаторно-курортними закладами для обслуговування застрахованих осіб, що направляються безпосередньо зі стаціонару лікувального закладу до реабілітаційних відділень.

Як в у ситуації з правами Фонду, Статут Фонду соціального страхування України у пункті 3.2 дублює переділені обов'язки та доповнює їх коло [9].

Зрозуміло, що переділені права та обов'язки Фонду соціального страхування України розкривають зміст основних напрямків діяльності Фонду та мають вбирати у себе ті права та обов'язки, що були властиві Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, оскільки Фонд соціального страхування є правонаступником цих Фондів.

Водночас автори «Аналізу стану реформування фондів соціального страхування в Україні» зазначають, що унікальні функції, які виконувалися Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України (зокрема, завдання з акумуляції страхових внесків та інших коштів, призначених для фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг; завдання часткового фінансування санаторіїв-профілакторіїв підприємств, установ та організацій; надання соціальних послуг у позашкільній роботі з дітьми в порядку, вказаному правлінням Фонду) та Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (щодо сприяння створенню умов для відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків; відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою застрахованими особами заробітної плати або відповідної її частини під час виконання трудових обов'язків; надання їм соціальних послуг з огляду на ушкодження здоров'я, а також у разі їх смерті здійснення страхових виплат не-працездатним членам їх сімей), не зазначені серед повноважень новоствореного Фонду [10]. Тому виникає питання щодо суб'екта виконання зазначених функцій після остаточного реформування фондів, зважаючи на їх відсутність у статуті новоствореного Фонду соціального страхування. Окрім того, варто зазначити,

що більшість функцій Фонду соціального страхування пов’язані з аналізом, розслідуванням і перевіркою відповідності та легітимністю наданих соціальних відшкодувань, але не зазначаються такі ключові функції, як заходи з відновлення працездатності, фінансування санаторних інституцій, забезпечення створення відповідних умов праці, до того ж відсутня диференціація страхових випадків, які стосуються тимчасової втрати працездатності, вагітності та пологів, смерті застрахованої особи тощо.

Фонд несе відповідальність згідно із законом за заподіяну з його вини шкоду застрахованим особам внаслідок несвоєчасної або неповної виплати матеріального забезпечення, страхових виплат, ненадання або несвоєчасного надання соціальних послуг, передбачених законодавством.

**Висновки.** Фонд соціального страхування є створеним за ініціативи держави органом та юридичною особою, що підпорядкована та підзвітна державі, діє від свого імені, але в інтересах впровадження державної політики загальнообов’язкового соціального страхування, несе відповідальність за свою діяльність перед застрахованими особами. Неважаючи на те, що Фонд соціального страхування України є правонаступником Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, його функції та повноваження стосовно обсягу та видів матеріального забезпечення застрахованих осіб є значно вужчими, ніж у його попередників. Така ситуація пояснюється прагненням законодавця скоротити можливості нецільового використання коштів фонду, уникнути корупційних схем, а також неможливістю внаслідок економічної кризи, що склалася в державі, повністю задовольнити потреби застрахованих осіб, у фінансуванні відновлювальних заходів.

*Повноваження Фонду соціального страхування можна розподілити на декілька груп.*

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов’язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці: Закон України від 28.12.2014 № 77-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради. 2015. № 11. Ст. 75.
2. Крекотень І.М. Проблеми розвитку системи загальнообов’язкового державного соціального страхування в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». 2015. № 4 (1). С. 80–84. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu\\_ekon\\_2015\\_4\(1\)\\_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_4(1)_16).
1. Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 вересня 1999р. № 1105-XIV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 46–47.
2. Сирота І.М. Все о пенсіях, пособіях, соціальній заштите громадян України: науково-практический комментарий и сборник нормативных актов. 5 изд., перераб. и доп. Харків: Одиссея, 2004. 704 с.
3. Юрівська В.В. Правове регулювання відносин в системі загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2005. 218 с.
4. Кульчицька О.І. Суб’екти права соціального забезпечення України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2007. 188 с.
5. Андріїв В.В., Москаленко О.В., Прилипко С.М., Ярошенко О.М. Правовідносини із загальнообов’язкового державного соціального страхування: теоретичний аспект: монографія. Х.: ФІНН, 2011. 280 с.
6. Петришин О.В. Теорія держави і права: підручник / за ред. О.В. Петришина. Х.: Право, 2015. 368 с.
7. Статут Фонду соціального страхування України: постанова правління Фонду соціального страхування України: від 08 лютого 2017 р. № 12. URL: <http://komspip.rada.gov.ua/uploads/documents/30443.pdf>.
8. Аналіз стану реформування фондів соціального страхування в Україні. 2017. 20 с. URL: [https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/2017-09-11\\_%D0%A4%D0%BE%D0%BD%D0%B4%](https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/2017-09-11_%D0%A4%D0%BE%D0%BD%D0%B4%).

По-перше, ті, що пов’язані із фінансовим забезпеченням реалізації державних соціальних програм з виплати матеріальної допомоги застрахованим особам.

По-друге, повноваження щодо здійснення контролю за відповідністю законодавству підстав, порядку та розподілу коштів соціальної допомоги застрахованим особам.

По-третє, облікові та інформативні повноваження, які безпосередньо пов’язані між собою, адже будь-яке надання інформації, наприклад, звітності щодо своєї діяльності, не є можливим без грунтовного обліку як інформації, що надходить у процесі діяльності, так і результатів діяльності Фонду соціального страхування.

По-четверте, організаційні повноваження, які є неодмінним елементом функціонування Фонду соціального страхування як юридичної особи, що діє від свого імені в інтересах реалізації державної політики у відповідних сферах соціального страхування. Ці повноваження дозволяють Фонду соціального страхування утворювати юридичні особи для реалізації своїх статутних завдань, укладати угоди з іншими суб’ектами відповідних правовідносин тощо.

По-п’яте, регулятивні повноваження Фонду соціального страхування України, правління якого, приймаючи відповідні постанови, провадить реалізацію державної політики у сфері соціального страхування.

По-шосте, профілактичні повноваження, реалізація яких спрямована на попередження виникнення страхових випадків застрахованих осіб.

По-сьоме, адміністративні повноваження, пов’язані з усуненням порушень законодавства у відповідній сфері, притягненням винних до адміністративної відповідальності, застосуванням фінансових санкцій тощо.

Характеристика прав, обов’язків та юридичної відповідальності Фонду свідчить про публічно-правову природу статусу органу державного соціального страхування, діяльність якого гарантує соціальний захист громадян і забезпечує покращення соціального забезпечення в майбутньому.